

هم ما یه مباحثات و هم ما یه افسوس

■ اعظم دهقان

اگر استدلال نورت در اهمیت تاریخ را بپذیریم، دلیل محکمی برای توجه به تاریخ اقتصادی این کشور پیدا می‌کنیم؛ این که بدانییم نقاط ضعف و قوت برنامه‌ریزی برای توسعه کجا بوده است.

کتاب «اقتصاد ایران در دوران دولت ملی» از نقاط قوت عملکرد اقتصادی ایران در یکی از بحرانی‌ترین ادوار تاریخ معاصر ایران سخن می‌گوید. دکتر فرشاد مومنی که خود از متخصصان توسعه است، به واکاوی تجربه دولت مصدق از منظر برنامه‌ریزی اقتصادی می‌پردازد و از موفقیت‌های خیره‌کننده دولت ملی در زمینه مدیریت اقتصاد سخن می‌گوید. بر اساس یافته‌های این پژوهش، دولت مصدق موفق شد با یک برنامه‌ریزی دقیق در کنار جلب

مشارکت‌های اجتماعی، سطح تورم را در شرایط تحریم تقریباً ثابت نگه دارد، برای اولین بار (و تا همین امروز آخرین بار!) تراز تجاری مثبت بدون نفت را رقم بزند و همچنین مانع گسترش کسر بودجه شود. مومنی می‌گوید متهم کردن دکتر مصدق به پوپولیسم نفتی، انگیزه‌ای برای بررسی دقیق کارنامه دولت ملی شده است و می‌افزاید این دوره از نظر کارکرد اقتصادی، یکی از دوره‌های درخشان تاریخ ثبت شده اقتصاد ایران است. کتاب حاضر را نشر نهادگرا در سال ۱۳۹۴ منتشر کرد.

بعد از کودتای ۲۸ مرداد و سرنگونی دولت ملی، غرب تصمیم به حمایت همه جانبه از حاکمیت ایران گرفت؛ به این ترتیب سیل کمک‌های

مالی و فکری به سمت ایران سرازیر شد. بعد از چند بحران اقتصادی در دهه ۱۳۳۰ که با بحران‌های اجتماعی و سیاسی هم توأم می‌شد، از اواسط دهه ۱۳۴۰، اعلام

بهبود مستمر در اقتصاد ایران نمایان شد. به زودی طبقه‌ای از تکنوکرات‌های ایرانی در بانک مرکزی، سازمان برنامه و وزارت اقتصاد گردهم آمدند و مدیریت توسعه ملی را برعهده گرفتند. یکی از این چهره‌ها علی‌نقی علی‌خان

بود که گرچه از ساواک آغاز کرد اما تا نشستن بر صندلی وزارت اقتصاد و ریاست دانشگاه تهران پیش رفت. او که طی

سال‌های متمادی از دولتمردان پهلوی دوم بود، اطلاعات ذی قیمتی از پشت‌پرده سیاست‌گذاری در این ایام دارد که بخشی از آن را در مصاحبه با حسین دهباشی بیان کرده است. «اقتصاد و امنیت» حاصل خاطرات شفاهی یکی از دست‌اندرکاران اقتصاد شگوفای ایران در دهه ۴۰ است که توسط انتشارات کتابخانه ملی منتشر شده است. در همین دهه ۴۰ بود که سرمایه‌داری صنعتی در کشور شکل گرفت و به تدریج گسترده شد. در واقع عده‌ای از نخبگان در بخش خصوصی توانستند تولید صنعتی را بومی کنند که کفش مینو، ایران ناسیونال، گروه صنعتی آزمایش، خاور ایران و گروه صنعتی مینو از مشهورترین هایشان بودند. گروه مینو را علی خسروشاهی بنیان گذاشت و در مدت کوتاهی آن را به یکی از موفق‌ترین شبکه‌های تولید و بخش محصولات صنعتی و خوراکی بدل کرد. بروز بحران اقتصادی و سیاسی در میانه دهه ۱۳۵۰، زمینه را برای پیروزی انقلاب اسلامی آماده کرد. با پیروزی انقلاب، بسیاری از صنایع به حالت تعطیل و نیمه تعطیل درآمدند. فساد گسترده نیز سبب شد که اعضای شورای انقلاب، حکم به مصادره اموال وابستگان رژیم گذشته دهند که در این میان، و در میان باباوری عده زیادی، اموال خسروشاهی هم مصادره شد. علی‌اصغر سعیدی در کتاب «موقعیت صاحبان صنایع در ایران عصر پهلوی» شرحی از زندگی و کارنامه علی خسروشاهی ارائه داده است. این کتاب ادامه سلسله پژوهش‌های سعیدی در مورد کارآفرینان عصر پهلوی است که پیشتر سه جلد از آن توسط انتشارات گام نو منتشر شده بود. ■

کمتر از برخی کشورهای اروپایی است. ● اکثریت ایرانیان تحصیل کرده به شدت مایل به پذیرش ظواهر صنعت امروزی‌اند: آسمان‌خراش‌ها، خودروهای بزرگ، تلویزیون، مجتمع‌های ذوب‌آهن و پتروشیمی. اشتیاق به امروزی بودن موجب تقلا برای مالکیت جدیدترین نمونه کالاها - حتی با قرض کردن پول - شده است.

● وقتی کسی دقیق‌تر به بررسی این جامعه بپردازد، ابتدا به کاستی‌ها در تعمیر تجهیزات یا به سستی پی‌ساختمان‌ها و رهاشدن طرح‌ها قبل از تکمیل نهایی به علت برنامه ریزی معیوب کارآفرینان خصوصی یا مسئولان دولتی و ناکامی‌هایی برخورد خواهد کرد که ناشی از عدم تحقق دروغ‌ها و ته‌شیدگی نقدینگی بوده است.

● ناکامی در برنامه‌ریزی منجر به افزایش هزینه‌ها و اتلاف منابع و زحمات می‌شود. هر گردشگری که پایتخت را ببیند، بلافاصله به پیامدهای ناگوار برنامه‌ریزی اقتصادی پی می‌برد. خیابان‌های تهران کم و بیش همواره در حال تعمیر بوده، دائم شکافته شده و دوباره پر می‌شوند تا اصلاحاتی در نصب تأسیسات ناهماهنگ برق، آب و گاز در آن‌ها انجام شود. هزینه‌های این بی‌برنامگی‌ها معلوم است.

● اطمینان یافتن از وجود سازگاری و عقلانیت در اجرای قانون، پیش شرط اصلی سرمایه‌گذاری کافی در بلندمدت است. با این حال در ایران کارآفرینان محلی یا سرمایه‌گذاران خارجی هیچ‌گاه مطمئن نیستند که تفسیرهای سلیقه‌ای از مفاد قانون مالیات‌ها یا مضمون قراردادهای با این رفتن سود ایشان نگردد، مگر این که به مسئول مرتبط با آن قراردادها، حق «بخشش» او را بپردازند.

● دیگر مشخصه سرمایه‌گذاران در ایران، ترجیح دادن سهام بی‌نام [بدون ظهرنویسی که خرید و فروش آن ممکن است] به سهام دارای نام است. این ترجیح باز هم نشانه بی‌اعتمادی فراگیر، گرایش به پنهان‌کاری و دوری کردن از سر و کار داشتن با حکومت است.

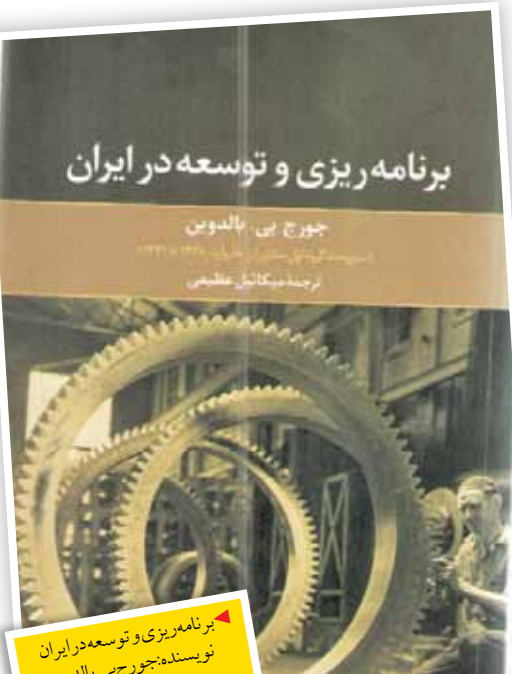
● ایرانی‌ها به خوبی فهمیده‌اند که تنها فرق مهم بین بازار و بانک تجاری امروزی در ایران، همان ساختمان‌های بزرگ و مجلل بانک‌هاست. این حرف‌ها مبالغه نیست؛ بانک‌ها از دل همان ساختار رباخواری بازار سر برآوردند و حتی امروزه هم طرز فکر و نوع اعتبارات آن‌ها با بازار یکی است. به این سیاهه چندین و چند گزاره دیگر می‌توان افزود که همگی، برداشته‌های یک اقتصاددان آمریکایی از سازوکارهای معمول اقتصادی و اجتماعی در جامعه آن روز ایران است. همان‌طور که آمد این گزارش در سال‌های ابتدایی دهه ۱۳۴۰ منتشر شد اما کسر بزرگی از عبارتهای آن را می‌توان با واقعه‌های جاری در ایران امروز نیز مطابقت داد هنوز قراردادهای ضمانت اجرائی ندارند، هنوز پروژه‌های نیمه‌کاره بخش‌زیادی از منابع کشور را تلف می‌کنند و... این یعنی نهادهایی که در طول تاریخ بلند این سرزمین شکل گرفته‌اند، به اشکال مختلف خود را باز تولید کرده و به حیات خود ادامه می‌دهند. اما همان‌طور که نورت اهمیت تاریخ را فقط عبرت از گذشته نمی‌داند، اهمیت این دست‌گزارش‌ها نیز فقط در نشان دادن وضع گذشته و مقایسه آن با امروز نیست.

برای مواجهه با هر پدیده‌ای، نخستین قدم، شناخت درست و تمام‌عیار آن پدیده است. ما ایرانیان تا نهادهای شکل گرفته در جامعه خود را نشناسیم و تا ندانیم این نهادها در چه پس‌زمینه‌های تاریخی و فرهنگی‌ای شکل گرفته‌اند، چرا به حیات خود ادامه می‌دهند و چگونه کار می‌کنند و ترجیحات ما را مشخص می‌کنند، نمی‌توانیم مواجهه‌های درست با نهادهای مخرب و تقویت‌نهادهای سازنده داشته باشیم. از این جهت، مطالعه این دو کتاب، برای همه کسانی که دل در گرو توسعه ایران دارند، مفید خواهد بود. ■

دو کتاب از گروه مشاوران هاروارد بالاخره به فارسی ترجمه شد

کلیدهای فهم قفل توسعه در ایران

بسیاری از نیروهای معارض منکوب شده بودند، روابط خارجی در بهترین وضعیت بود و ایران از اعداد متحدين غرب به شمار می‌رفت، منابع مالی بیشتری (ناشی از افزایش استخراج نفت و البته وام‌های گشاده‌دستانه ایالات متحده) هم در اختیار دولت بود و حال لزوم برنامه‌ریزی متمرکز برای رشد اقتصادی احساس می‌شد. پس از مذاکرات متعدد، گروهی از اقتصاددانان دانشگاه هاروارد به ایران آمدند که جورج بالدوین هم جزء آنان بود. او پس از بازگشت از ایران، تجربیاتش را تدوین کرد و هدف از آن را چنین بیان داشت: «اشکار کردن این نکته که تدوین و اجرای یک برنامه توسعه، چقدر دشوار و پیچیده است مگر آن که محیط سیاسی و فرهنگی مساعد، همراه آن باشد. [و] شفاف و روشن کردن این نکته که توسعه اقتصادی و برنامه ریزی اقتصادی ضرورتاً به یکدیگر وابسته نیستند. ایران کشوری است که در آن توسعه اقتصادی در حال وقوع است اما برنامه‌ریزی اقتصادی، آن‌طور که معمولاً درک می‌شود، تا حد زیادی ناکام

برنامه‌ریزی و توسعه در ایران
نویسنده: جورج بی. بالدوین
مترجم: میکائیل عظیمی
ناشر: علم
قیمت: ۲۷۰۰۰ تومان

بین‌المللی،

به کشور خیانت کرد. تا کنون و تا آن‌جا که به برنامه‌ریزی توسعه مربوط است، مهم‌ترین اثر چنین وضعیتی تنها تحمیل هزینه‌های اضافی نیست، بلکه انتظار و توقع اختلاس، موجب انحراف قضاوت مردم درباره پروژه‌ها، ایجاد فشار و فریب‌های مخرب می‌شود که نباید باشند و موجب دشوارتر شدن اتخاذ آرزوهای تصمیم‌ها و درستی آن‌ها می‌شود. بالدوین باز در انتهای کتاب و در جمع‌بندی نهایی آن‌چه در طول سه سال اقامت در ایران دید، جملاتی تکان‌دهنده نوشت. او با تجلیل از نیروی انسانی قابل ایران، متذکر شد: «افراد توانا و خوش‌نیت فراوانی در حوزه‌های دولتی و خصوصی ایران پراکنده هستند که شناخت بهتری از من درباره ضعف‌های ایران دارند. اما این عده کافی نیستند؛ حداقل نه در جایی که به آن‌ها نیاز است، در کانون قدرت سیاسی و اجتماعی کشور.» او می‌افزاید که «ترکیب بی‌ثباتی، فساد و الگوی به شدت فردی مدیریت دولتی»

مانع از ایجاد روابط کاری بلندمدت میان ایرانیان و طرف‌های خارجی شده است و نتیجه می‌گیرد که شکست بیش از نیمی از پروژه‌های آمریکایی‌هایی در ایران، به این دلایل تعجب‌برانگیز نیست.

تأمین مالی صنعتی در ایران

ریچارد ایوت بندیک، دیگر عضو گروه مشاوران هاروارد بود که راهی ایران شد تا به نهاد متولی توسعه در ایران کمک کند. او به طور خاص، روی بحث تأمین مالی بخش صنعت در ایران متمرکز شد. طبیعی بود که برای یک بررسی درست، مطالعاتی درباره پیشینه تاریخی ایران داشته باشد. در خلال این مطالعات بود که او، شماری از نهادهای ضد توسعه‌ای در ایران را احصا کرد. او در جای‌جای کتابش که تحت عنوان «تأمین مالی صنعتی در ایران» توسط دانشکده بازرگانی هاروارد منتشر شد، موانع پیش‌رفت اخلاقی و فرهنگی امر برنامه‌ریزی را متذکر می‌شود. نمونه‌ای از برداشته‌های یک ناظر خارجی از رفتارهای ایرانیان را مرور کنیم: ● گاهی به‌جای همکاری برای رسیدن به هدف مشترک، فقط بی‌اعتمادی و منفعت‌جویی غیرمسئولانه وجود دارد. ● مردم ایران مال‌اندوز و زیاده‌طلب هستند و میل به سختی کشیدن برای ترقی کردن در میان ایشان خیلی

■ علی نیلی

چرا علی‌رغم افزایش امکانات مادی و بالارفتن میزان دانش و آگاهی، عملکرد اقتصاد ایران هر روز بدتر می‌شود؟ چرا با آن که بیش از ۷ دهه سابقه برنامه‌ریزی متمرکز برای توسعه داریم، هنوز با شاخص‌های توسعه‌یافتگی فاصله نجومی داریم؟ داگلاس نورت، اقتصاددان نوبلیست آمریکایی، جمله‌ای کلیدی دارد که می‌تواند پاسخی ابتدایی به این پرسش‌ها تلقی شود. می‌گوید: «تاریخ مهم است. اهمیت تاریخ صرفاً به این دلیل نیست که می‌توانیم از گذشته بیاموزیم، بلکه به این دلیل است که حال و آینده به واسطه تداوم نهادهای یک جامعه با گذشته پیوند دارند. گذشته، انتخاب‌های امروز و فردا را شکل می‌دهد.» این‌جا منظور از «نهاد»، سازمان‌های دولتی یا خصوصی فعال در عرصه اقتصاد نیست بلکه هر قاعده رفتاری در جامعه، یک نهاد محسوب می‌شود. بنابراین خوش‌قولی، وفای به عهد، احترام به حقوق مالکیت، پیش‌بینی‌پذیری رفتار طرف مقابل، میزان صداقت و... هر کدام یک نهاد هستند که می‌توانند انتخاب‌های افراد را در موقعیت‌های گوناگون تغییر دهند. به این ترتیب در جامعه‌ای که صداقت یا وفای به عهد یک رفتار معمول است، یک رفتار اقتصادی را شاهدیم و در جامعه‌ای که این نهادها قوت چندانی ندارند، یک رفتار دیگر را.

تجزیه و تحلیل رفتارها بر اساس نهادها، از دستاوردهای دستگاه نظری نهادگرایی جدید است که حالا بیش از هر زمان دیگری مورد اقبال اقتصاددانان قرار گرفته است. به طور خلاصه، می‌توان گفت این دستگاه نظری، برخلاف اقتصاد رایج موسوم به نئوکلاسیک، «اطلاعات کامل» فعالان در بازارهای مختلف سیاست، اقتصاد و اجتماع را مفروض نمی‌داند؛ اطلاعات افراد ناقص است و این سبب می‌شود هزینه مبادله افزایش یابد. هر چه هزینه مبادله بالاتر برود، رفتارهای حاضرین در بازار غیر قابل پیش‌بینی‌تر می‌شود. این‌جا نهادها نقشی کلیدی می‌یابند و کشورها را به تاریخ خود قفل می‌کنند در کشوری که مالکیت خصوصی به هر دلیل محترم نیست و افراد جامعه، انباشت سرمایه را به دیده ظن و شک می‌نگرند، یک رفتار اقتصادی را شاهدیم و در جامعه‌ای که سرمایه‌داری، ارزش محسوب می‌شود، رفتار دیگری به چشم می‌خورد. نکته مهم این است که نهادها در طول تاریخ شکل می‌گیرند و بنابراین نمی‌توان یک‌شبه آنان را از بین برد.

با این مقدمه، به معرفی دو کتابی می‌پردازیم که اخیراً منتشر شده‌اند و به خوبی، دوام و بقای نهادهای ضد توسعه‌ای در ایران را نشان می‌دهند. نویسندگان هر دو کتاب، از اعضای «گروه مشاورین هاروارد» هستند؛ کسانی که از میانه‌های دهه ۱۳۳۰ به ایران آمدند تا به برنامه‌ریزی برای توسعه این کشور کمک کنند. این مشاوران در کنار سازمان برنامه قرار گرفتند و پس از چندی، با اطمینان از این که موفقیت چشمگیری نخواهند داشت، ایران را ترک کردند. طبق سنت معمول در دانشگاه‌های غرب، آنان موظف بودند تجارب خود را در قالب گزارش‌های مستدل تنظیم و منتشر کنند که چنین هم شد اما جالب آن‌که تا ۵ دهه بعد، کسی در ایران سراغ این گزارش‌ها نرگرفت!

برنامه‌ریزی و توسعه در ایران

گروه اول مشاوران هاروارد در سال ۱۳۳۸ به ایران آمدند. این البته تصمیمی خلق‌الساعه نبود و بالدوین از سال ۳۶ به عضویت شورایی درآمد بود که بنا داشت به خداداد فرمانفرمایان، رئیس وقت سازمان برنامه، مشاوره بدهد. در این مقطع، حاکمیت ایران از هر لحاظ خود را مستحکم می‌دید؛ در نتیجه کودتا،

هفته‌نامه سلامت

شنبه‌ها

از روزنامه‌فروشی‌ها بخواهید

salamat.ir

امور مشترکین: ۹-۲۲۸۸۷۳۵۷

سلامت

پنج میلیون ایرانی دیابت دارند

بهترین هدیه برای روز پدر

۷ حقیقت بوتاکس

بیماری‌های بهار در کمین کودکان

آرامش در حرکت

- هزینه اشتراک هفته‌نامه سلامت (۴۸ شماره در سال) ۸۰,۰۰۰ تومان است.
- برای دریافت هفتگی سلامت (بعد از کسر ۱۰ درصد تخفیف)، مبلغ ۷۲ هزار تومان در وجه نشر به سلامت به شماره کارت ۶۲۷۴۱۲۱۱۴۰۷۵۷۱۴ بانک اقتصاد نوین واریز نمایید.
- شماره فیش بانکی یا کد پیگیری آن را به همراه نام و نشانی و کد پستی ده رقمی به تلفن ۹-۲۲۸۸۷۳۵۷ اعلام نمایید. اصل فیش بانکی یا کد پیگیری را تا پایان دوره اشتراک نزد خود نگه دارید.
- اعتبار قیمت در داخل کشور و فقط تا پایان اردیبهشت ۹۵ است.
- اشتراک شما ظرف مدت سه هفته و با پست مطبوعات برقرار می‌شود.